

Een lied uit Polen

Hij woonde in een van de noordelijke kantons, in Thurgau, hij bezat de Zwitserse nationaliteit, maar voelde zich nog steeds verbonden met de Duitse samenleving. Hij was geboren in het westelijke deel van Prignitz, dicht bij de Elbe, op oude officiële formulieren stonden de namen van zijn voorouders vermeld. In de tijd dat hij opgroeide ruilden de mensen elkaars vruchtbomen, waren de huizen klein en de bouwers ervan al dood. Ondanks voortdurende veranderingen was alleen de werkelijkheid van belang en iedereen wist dat die bestond uit aarde, bulten hooi, wolken en de loop van de grote waterstroom.

Er waren paarden die de ploeg trokken en de klei in voren achterlieten, lange rijen vochtig geslepen klonten aarde van koper en zilver. De omgekeerde teelaarde lag niet lang, want eggen verschenen om het land te egaliseren, palen met lange punten die werden voortgesleept door dravende paarden, opgejut door boerenkinderen, zodat het stof even hoog reikte als de heuvels. Daarna heerste er rust en warmte, de heide en het graan verkleurden, gras en onkruid probeerden zich overal op te dringen. Het licht, dat door het golvende landschap werd weerkaatst, bescheen de bomen van het bos, draaide langs huizen en wegen, rond de bootjes op het water, en verdween ver weg in het oosten.

Hij had het leven bekeken van een afstand, als zoon van een grootgrondbezitter waren er voor hem geen verplichtingen, hij hoefde niet vuil te worden. Maar het stof kwam ook in zijn

kleren, het felle gele licht verblindde zijn ogen, de dreigende luchten waren er voor hem en 's winters zat het ijs ook op zijn ramen. De kou was behaaglijk, geluid, water en natuur fascineerden hem en hij had begrepen dat ook hij smerig moest worden.

Hoe konden houten wielen ronddraaien in de as van een kar? Dat was mogelijk als de holte van het wiel voorzien was van vet. De werklieden smeerden een laagvet om de as en duwden het wiel eromheen, het vet knapte uit de nauwe ruimte naar buiten en plakte als dikke slakken aan het hout. Een klein vat vormde de vetvoorraad, voorzien van een slecht passend deksel, zodat vliegen en stof zich ermee vermengden. De wielen draaiden in reuzel en de wrijving verdween. Waarom was dat zo? Hoe wist men dat? De ijzeren velgen knarsten lange tijd door het grind van zijn geheugen.

Hij was gevormd door zijn ouders en als enig kind opgegroeid in het complexe geheel van landhuis, boerderij en vesting, waarin iedereen een taak had. Zijn vader was pragmatisch. Hij was geïnteresseerd in de ontwikkelingen van de techniek, nieuwe ontdekkingen en chemische producten. Hij probeerde verbeteringen in te voeren die hij gunstig achtte; zo stimuleerde hij de inenting tegen pokken en het gebruik van het Engelse raaigras. Maar hij verhinderde de introductie van door paarden getrokken maaimachines. Zijn bezittingen had hij geërfd van familieleden die bekend stonden om hun Pruisisch aristocratische principes.

Zijn moeder was muzikaal ingesteld. Ze hield van de schoonheid die van binnenuit kwam, vanuit de ziel. Het huishouden werd beheerst door haar gewoonten, de wekelijkse wasdag, de rust op de vrijdagavond, en door haar eisen voor droogdoeken, serviesgoed en vleesbereiding. Ze durfde geld te geven aan mensen die het nodig hadden en ze kon weten dat haar echtgenoot dat niet zou goedkeuren.

Zij was het die het onderwijs organiseerde. De school werd thuis ingericht, in een speciaal daarvoor gereserveerde kamer met tafels, stoelen, leitjes en een groen schoolbord. De leerlin-

gen waren kinderen van het personeel of van arbeiders uit de buurt; de docenten onderwezen in rekenen, taal, geschiedenis en zingen. Hij kreeg privé-lessen in meer exclusieve onderdelen als aritmetica, Frans, pianomuziek en geografie.

De ouders waren tevreden over zijn studie, maar over andere activiteiten werd hij vaak bestraffend toegesproken. Hij bond lakens om de stammen van bomen, onderzocht de vraagstuk van witte rupsen en mat met bedienden de stroomsnelheid van het rivierwater. Hij hield van het klapperen van een slecht sluitend venster, het ritme van dorsvlegels en paardenhoeven, en het kraken van rijp op de takken.

Op een keer liet hij vliegers op tijdens de windvlagen die voorafgingen aan de naderende onweersbuien. Het uiteinde van de draden bevestigde hij aan palen naast een schuur. Hij kon zich niet herinneren waarom hij dat deed, hij had nog niet van het werk van Franklin gehoord. Zijn vader was woedend geworden toen hem werd verteld hoe zijn zoon de bliksem probeerde aan te trekken. Hij was zelf gekomen om met een mes de draden door te snijden. De vliegers verdwenen in de grijsgroene wolken.

Onweer zorgde voor ongebruikelijke taferelen, in de huizen zaten de mensen rond de tafel, bij het licht van een kaars. Terwijl buiten de regen kletterde en de donder zich liet horen, keken de ouderen naar elkaar en naar het blikken trommeltje dat op tafel stond. Bij sommigen werden magische bezweringen geuit om blikseminslag te voorkomen, bij anderen werd hardop gebeden met gesloten ogen. Onweersbuien konden lang duren, de buien bleven hangen voor het brede water van de Elbe.

In de zomer moest er worden gewerkt, dan kwamen er veel landarbeiders, die onderdak kregen in een groot hok waar een rij van honderd britsen stond opgesteld. Soms was dat niet voldoende en moesten mannen de nacht in de open lucht doorbrengen. Elke avond werden zeisen gebikt door met een hamer op het ijzeren snijvlak te slaan, dat steunde op een metaalpin in de grond. Het snijvlak werd ieder seizoen dunner en

scherper. Gras werd gemaaid, gedroogd in de zon, bij elkaar gegaffeld en op hoge staketsels gehangen. Graan werd geoogst, de schoven werden binnengehaald met wagens en daarna op de deel gelegd om te worden gevlegeld.

Op het veld kwamen de dienstmeiden, droegen kannen die omwikkeld waren met doeken, schonken gezoete cichorei en brachten zwart brood met repen spek. Er werd gewerkt, naar de meisjes gelachen, en gevloekt als de warmte te veel werd en de lucht met onweer dreigde. Alles moest binnen zijn voor de regen viel; soms lukte dat en soms niet. Een kar viel om, iemand brak een been, een paard gleed uit en de regen plensde, plensde neer. Het water gutste overal naar beneden, vormde waterplassen, liep drinkputten in en stroomde naar greppels, sloten en poelen, en uiteindelijk naar de rivier.

De oorlog maakte een eind aan dat leven. Veel mensen vertrokken, anderen kwamen en bleven; grenzen werden gecorrigeerd, verlegd en opnieuw bijgesteld. Het werk op de boerderijen lag stil, het land was verwoest en honger had de seizoenen door elkaar geschud. Hij was gevlucht, kon in het buitenland zijn studie voor ingenieur voltooien en werkte in diverse landen. Van de bezittingen van zijn ouders bleef niets over; eigendom, landerijen en arbeiders werden genationaliseerd.

Zijn vader wilde de geschiedenis niet verlaten. Hij bleef wonen in de streek waar hij was geboren, een gebroken man, en probeerde hooghartig zijn leven zo goed mogelijk als *Junker* te voltooien. Hij kon zich een huishoudster permitteren en handhaafde zich in een aanvaardbare soberheid. Ook zijn moeder had het nazi-regime overleefd omdat ze beschermd werd door formaliteiten, maar ze had zich niet kunnen onttrekken aan de gevolgen van de verarming en stierf aan een verwaarloosde longontsteking.

In al die jaren had hij sporadisch zijn vader kunnen bezoeken; het gaf veel administratieve problemen om naar de voormalige landstreek terug te keren. De brieven die hij hem stuurde werden onderschept en gecontroleerd, en kwamen soms

niet aan. De weinige keren dat hij met zijn vader rond de tafel zat, praatten ze over het verleden. De oude man vroeg niet naar de bouwprojecten van zijn zoon, voor hem bleef hij het kind dat in de omgeving rondliep en af en toe thuiskwam.

Voor zijn werk reisde hij vooral door Noord-Europa. In de landen daar kon hij goede projecten werven. Zijn voorstellen en maquettes werden steevast positief ontvangen. Ook in Latijns-Amerika ging het goed, bij de koloniale Europeanen, maar in de Zuid-Europese landen waren de contacten moeizamer.

In het najaar was hij in Italië geweest. Het was een tocht geworden langs de kust van de Adriatische Zee: Triëst, Venetië, Ravenna en zuidwaarts. Aangezien hij niet meer de leeftijd had om een dergelijk traject met de eigen auto af te leggen, had hij per trein gereisd, met weinig bagage. Hij verbleef in hotelsuites. Enkele malen voerde hij overleg en eenmaal hield hij een presentatie.

Het bezoek aan Triëst had een speciaal karakter gehad. In die stad woonde een ver familielid van zijn vader, de enige die was vertrokken voordat het communisme het land had opgeëist. De man had indertijd al zijn bezittingen verkocht en was naar de Verenigde Staten geëmigreerd, maar hij was later naar Europa teruggekeerd en had zich in Italië gevestigd.

Bij de riante villa liet een bediende hem binnen en bracht hem naar *Großonkel*, zoals die wenste te worden aangesproken. Het werd een gesprek zoals hij dat had gevoerd met zijn vader, over vroeger, het land dat niet meer bestond en de bewoners die allen waren verdwenen. De oom praatte alsof er voor het verleden geen gevoelens meer waren, afstandelijk en vormelijk. Hij herkende de hautaine toon van zijn vader, de verborgen politieke bitterheid.

Terwijl hij in de kamer zat met blauwe vazen, tapijten op de vloer, airconditioning, dacht hij aan zijn ouders en hun gebruiken die hij nooit had begrepen. Hij herinnerde zich het grote huis met kamers die voor hem gesloten bleven. Dat hoorde zo. In de keurig ingerichte vertrekken waren de manie-

ren te vinden waarop zijn ouders met elkaar omgingen, via geheimen en gebeurtenissen die nooit hadden plaatsgevonden. Zijn moeder had een opvallende voorkeur opgevat voor een huisleraar, vader bleef wekenlang weg.

Hijzelf was besneden zonder dat zijn vader daarvan ooit op de hoogte was gesteld. Het ritueel had overdag plaatsgevonden in een onbekend gebouw, samen met twee andere jongens in een kamer bij kaarslicht en geblindeerde ramen. De vrouwen zaten achter in het donker. Er was een vat met water, witte doeken, katoen, en op de tafels stonden kommen van ruwaardewerk. De aanwezige mannen zongen nerveuze liederen, waarbij de stilte werd opgevuld door het gemompel van een rabbi in hemdsmouwen. Intussen moesten de jongens op drie grote stoelen zitten, slechts gekleed in een kort hemd met lange mouwen en een paar wollen sokken.

De mannen gooiden stukjes brood. Daarna kwam de rabbi met een zilveren schaar, trok met zijn duim en wijsvinger aan de voorhuid van de penis en de schaar flitste door de lucht. De voorhuid scheurde los, gevolgd door een schreeuw van pijn die onmogelijk van hem alleen kon zijn geweest. Driehuilende jongetjes in veel te grote stoelen, die in hun handen het doosje met vette lappen vasthielden dat op hun schoot was gezet. Er werden veren op zijn hemd geplakt, maar het verband, de watten en de menthol konden de verkregen mannelijkheid niet compenseren.

Hij was het beeld van de rabbi niet vergeten, de man in zwarte rok die met een klein vaasje in zijn handen danste. Zijn moeder had er later nooit met hem over gesproken, hij kon alleen maar gissen naar haar motieven om in te stemmen met dat ritueel. Ze was een gelovige vrouw, maar aanvaardde geen autoriteit, altijd had ze zelf beslist. Misschien hanteerde ze slechts voorschriften waarvan ze zelf de betekenis niet kende, regels die werden nageleefd zonder dat de oorsprong bekend was.

Na het bezoek in Triëst vervolgde hij zijn reis naar Venetië en Ravenna. In Venetië liet hij zich per taxi door de stad rijden,

naar een museum, de haven en de achterbuurten. Hij kocht er een kleine gouden amulet aan een hanger uit de zestiende eeuw. Ravenna was anders dan hij had vermoed, het zou een stad zijn met grote kerken en mensen met trieste blikken en een capuchon over het hoofd, een duistere stad met restanten van ver voor de Renaissance. Maar het was er licht en ruim, hij zag mozaïeken, pleinen, jonge mensen, en de huizen waren beschilderd met roze en lichtgroene kleuren. Hij nam zijn intrek in Teatro di Sole.

Zijn verblijf viel samen met het muziekfestival in die stad. Het was een gerenommeerde festiviteit, alle plaatsen waren uitverkocht. Hij was niet van plan geweest om een concert bij te wonen, maar toen hij laat op een avond over de Via Mariani liep en muziek hoorde, besloot hij ernaartoe te gaan. De toegangsdeur stond halfopen en op een tafel lagen half afgescheurde toegangsbiljetten, hij nam er enkele van mee. Hij trad een omheinde tuin binnen. Op een podium speelde een ensemble en in de vorm van een halve cirkel was een honderdtal stoelen geplaatst, die grotendeels waren bezet.

Hij bleef aan de zijkant staan. De muur waarlangs hij was gekomen, bleek de achterkant van de tuin te zijn. Voor hem bevond zich een open ruimte, voorzien van grind, waarop de klapstoeltjes van het publiek waren neergezet. Achter hem bevond zich de heg die het open deel afschermd van de rest van de tuin. Ondanks de verlichting en de mensen werd de tuin gedomineerd door de schaduw van twee oude acacia's.

De muziek duurde niet lang, er werd een pauze aangekondigd. Hij wandelde onder de verlichting door, langs kortgeknipte coniferen en rozenstruiken. Het was een warme nazomernacht, er klonken stemmen, geluid en gelach, planten geurden, kaarsen flickerden onregelmatig. Sterren waren niet te zien, daarvoor was er te veel licht, stof en smog. Bij een houten tafel werd wijn geschonken, hij nam een van de plastic bekertjes.

Hij vond een vrijstaande stoel en deed zijn colbertje uit. Aan een jongeman vroeg hij of deze een programmablad van de

avond had. De jongeman sprak geen Engels en uit diens Italiaans begreep hij dat er wel optredens waren geprogrammeerd, maar dat deze niet van tevoren waren aangekondigd, omdat jonge, debuterende musici optraden. Het viel buiten de planning van het festival.

De wijn was warm en smaakte goed, hij voelde zich ontspannen. In zijn jeugd werden er thuis in het najaar soirées georganiseerd, waarvoor een kleine kring van vrienden, notabelen en geestelijken werd uitgenodigd. Hij had affiniteit met Beethoven, Kalkbrenner, Thalberg en Liszt. Zijn voorkeur ging echter uit naar Mozart en Bach, om verschillende redenen: de eerste was jong en verrassend, de tweede was in staat muziek te voorzien van een strakke structuur.

De pauze duurde niet lang, enkele schijnwerpers belichtten het podium waarop een stoel was geplaatst met een cello. Applaus klonk op en een vrouw trad in het licht, knikte naar het publiek en nam plaats op de stoel. Met haar vlakke hand streekte ze haar blonde haren naar achteren en schudde daarbij enigszins met haar hoofd, ze had een smalle mond en een bleek, maar sensueel gezicht. Een stola van zwarte veren lag om haar hals.

Hij kon zich met moeite concentreren op de muziek die de jonge vrouw speelde. Het was een hem onbekend muziekstuk, misschien een eigen compositie. Wat hem afleidde van de muziek was dat hij voor het eerst een vrouw als soliste zag met een cello. Een vrouw met een groot instrument tussen haar benen geklemd om er zachte klanken aan te ontlokken.

Toen de celliste haar optreden had beëindigd, werd er bescheiden geapplaudisseerd. Ze boog, keek vervolgens naar de linkerkant van het podium en maakte met haar arm een gebaar waarmee ze een andere vrouw introduceerde. Deze droeg eveneens een donkere jurk en ging naast de celliste staan. Onder begeleiding van de cello zong ze liederen.

Het waren Franse liederen. Ongetwijfeld zou hij zijn blijven luisteren en waren zijn gedachten en observaties over tuin, toehoorders en musici moeiteloos voortgegaan, wanneer niet het derde lied hem als een donderslag wakker had geschud. De

woorden werden aanvankelijk zacht gezongen, daarna luider. Hij herkende het meteen, hij was perplex. Hoorde hij het echt? Hoe was het mogelijk? Het was het lied dat een Poolse landarbeider hem had geleerd.

De reeks van woorden was identiek aan wat hij zich herinnerde: 'Les courants de la lande et les ornières immenses du reflux filent circulairement.' En ineens kwam er een beeld terug dat hij was vergeten. Het waren de dijken en uiterwaarden langs de Elbe, de massief gele tarwevelden die reikten tot aan de horizon, en hij stond op een pad van gedroogde karrensporen, een pad langs de velden in de richting van de rivier. Hij was alleen op dat stoffige pad, helemaal alleen, op een warme zomerdag.

Het was prachtig; hij zag het licht, de weerkaatsing en de zinding, hij voelde zich klein in de uitgestrektheid van het landschap. Een herinnering die bijna vijftig jaar afwezig was geweest, opgeroepen door een Italiaanse zangeres. Hij was de tekst van het lied niet vergeten, nee, dat niet, maar hij had nooit geweten dat het lied kon worden gezongen.

Tijdens een van de laatste ontmoetingen met zijn vader had hij erover gesproken. De man was oud geworden en zat ineengedoken in zijn stoel. Hij had hem voorzichtig willen omhelzen en kussen, maar het ging niet. Er was niet veel te vertellen, er waren geen woorden om dichterbij elkaar te komen. Het bleef bij vragen, antwoorden en zwijgen. Hij had hem gevraagd of zijn vader zich de jonge Poolse landarbeider herinnerde. Daarop had hij geantwoord: 'We hebben nooit een Pool gehad.'

'Hij sprak vloeiend Frans.'

'Nee, onmogelijk. Ze kwamen uit Ostfriesland en Thüringen, maar uit Polen... nee.'

Vol verbazing hoorde hij het lied aan, en zodra zangeres en celliste hun uitvoering hadden voltooid, begon hij te applaudisseren, anderen volgden. De zangeres wachtte en boog naar het publiek. Hij riep: 'Bravo!' en daarna nog een keer en nog eens: 'Bravo!'

Ervolgden andere liederen in het Frans, die hij kon verstaan maar niet begreep. Na ieder lied zorgde hij ervoor dat er applaus klonk. Ter afsluiting van het optreden wilde hij een staande ovatie, maar hij was de enige in het publiek die opstond.

Er kwam een a-capellakoor het podium op, hij luisterde maar hoorde amper wat er werd gezongen; hij wilde meer weten over het Poolse lied. Hij liep naar achter het toneel. Tentdoeken schermde hokjes af. Hij hoorde iemand Frans spreken en schoof het gordijn opzij. In het licht van een klein lampje zag hij beide jonge vrouwen. De celliste zat in een stoel en rookte een sigaret, de zangeres was zich aan het omkleeden.

Hij verontschuldigde zich voor zijn plotselinge komst. De zangeres lachte en vroeg of hij degene was die zo enthousiast had geapplaudisseerd. Hij bevestigde dat en voegde eraan toe dat hij onder de indruk was van wat zij beiden hadden gespeeld en gezongen. De zangeres knoopte haar jeans dicht en keek hem zwijgend aan, de celliste antwoordde: 'U overdrijft, maar bedankt voor uw compliment.'

'Wat is het geweest dat jullie hebben uitgevoerd?'

De zangeres nam het woord en zei: 'Het zijn liederen van Britten, daarvan hebben we de tekst gehandhaafd en de muziek aangepast. Ze zijn bedoeld voor orkest, wij hebben dat gereduceerd tot cello. Maar dát is haar verdienste.' Ze wees glimlachend naar de celliste.

'Zijn het Poolse liederen?'

'Polen?'

'Mari kan veel zingen, maar ze zingt geen Pools!'

Beide vrouwen moesten lachen. Er kwam een jongeman binnen, die zijn haren vol brillantines naar achteren had gekamd, hij verspreidde een doordringende geur van aftershave. Hij keek verbaasd naar de twee lachende vrouwen. De zangeres legde haar armen om zijn hals en kustte de jongeman hartstochtelijk. Ze fluisterde iets en duwde hem weer naar buiten. Vervolgens draaide ze zich om, gaf de celliste een zoen op haar wang en knipoogde. Ook hij kreeg een zoen en ze vertrok. Hij

bleef alleen achter bij de celliste en vroeg haar om de partituur. Die had ze niet meegenomen, maar ze stelde voor dat hij met haar mee zou gaan naar haar werkkamer.

Ze doofde de sigaret met haar voet en maakte haar jurk los. Hij ging naar buiten en wachtte. Na enige tijd kwam ze aangelopen, ze droeg de cello in een grote koffer op haar rug, in haar hand had ze een tas met kleding. Hij stelde voor haar cello te dragen, maar dat mocht niet; dat had nog nooit iemand voor haar gedaan. Wel mocht hij de tas met kleren van haar overnemen.

Ze droeg een kort jasje met capuchon en een lichte broek, en had schoenen aan met een hoge hak. De manier waarop ze liep, maakte indruk op hem. Bij iedere stap leek ze met het muziekinstrument op haar rug te balanceren. Ze kon snel lopen. Hij schatte haar begin twintig, ze was mooi.

Hij vroeg hoe het kwam dat ze zo goed Frans sprak. Ze trok al twee jaar op met Mari, die Française was en ook aan het conservatorium studeerde. De ouders van Mari waren rijk, ze hadden haar willen plaatsen op het conservatorium van Marseille, maar daar werd ze geweigerd, zodat de ouders ervoor hadden gezorgd dat ze een plaats kon krijgen in Ravenna. Mari was goed, maar een groot talent was ze niet.

In het donker, onder de slechte verlichting, praatten ze over muziek, Callas, Wagner, Stravinsky. Ze had hem van opzij aangekeken, toen hij zei dat hij uit Duitsland kwam, maar ze hernam zich alsof er niets bijzonders was gezegd. Dat land had ze nooit bezocht en ook in andere landen van Noord-Europa was ze niet geweest.

Hij zei dat het ene lied dat Mari had gezongen een fraaie beschrijving gaf van noordelijke landschappen. Het land dat overgaat in water, de afwezigheid van een scheidslijn tussen wat op het land beweegt en wat in het water leeft, vogels, planten, menselijke werktuigen. Wolken die zich voordoen als bergen, bossen die geen bossen zijn en boten die omgekeerd wachten in de regen. Het licht dat overal ronddraait, perspectieven verschuift, kleuren markeert en uiteenslaat in stralen

van de zon of geabsorbeerd wordt in gras en graan.

Het was even stil. Toen zei ze: 'Muziek hoeft niets uit te drukken.'

Deze opmerking kon ze niet toelichten, want ze bleef met haar schoen achter een trottoirtegel haken en verzwikte haar voet. Door het gewicht van de cello viel ze op haar linkerzij in een heg. Hij hielp haar overeind, waarbij ze met haar been tegen een plank stootte en haar broekspijp scheurde. Ze gaf een schreeuw, een spijker schramde haar kuit. Met moeite kon ze lopen. De koffer met de cello nam hij van haar over en met een mengeling van schaamte en pijn steunde ze op zijn rechterarm.

Ze vroeg of er bloed uit kwam. Hij keek, zag niets in het donker, maar zei dat het meeviel. Er moest een taxi komen; om dit voorstel werd ze bijna boos, er kwamen geen taxi's in deze buurt. Ze strompelden verder en liepen door kleine steegjes. In het donker kon hij nauwelijks ramen van deuren onderscheiden. Bij een muur bleven ze staan. 'Hier is het,' zei ze met hijgende stem. Ze richtte haar hoofd omhoog en riep drie keer de naam Paolè. Hij keek omhoog, er gebeurde niets. Ze riep nogmaals.

Ze wachtten totdat er een stem vanboven klonk. Er volgde een kort gesprek dat eindigde in gesnik van de celliste. Na een stilte werd de deur geopend, het schijnsel van een lampje viel op een jonge vrouw in zwarte coltrui en een wijde broek. In haar hand schitterde een schaar. Ze slaakte een zucht, gevolgd door iets dat leek op een vloek. Met enig rumoer beklommen ze een nauwe wenteltrap die naar boven leidde. De celliste had pijn en leunde zwaar op zijn schouder, hij zocht steun aan de muur om haar omhoog te dragen. In het duister kwamen ze op de tweede verdieping, Paolè opende een deur.

Ook hier was het donker. Paolè draaide een deel van een paravent opzij, er werd een ruimte zichtbaar waar enkele kassen stonden. Hij zag dat het een grote rommel in de kamerwas, dozen, kisten, diverse tafels op elkaar gestapeld, kleding die aan een lange rail hing, affiches en verfstrepen op de muur; het

leek een pakhuis. De celliste ging op een matras zitten. Paolè knielde voor haar neer en knipte de broekspijp open. De wond werd zichtbaar.

‘Mi fa male.’

Hij zei dat hij jodium nodig had, maar dat was er niet, Paolè had wel zuivere alcohol. Uit een kast haalde ze een grote fles, hij opende die en rook eraan: alcohol. De wond moest worden schoongemaakt. Hij pakte de kaars om beter te kijken en zag toen pas waarmee de matras was toegedekt. Het waren dieren-vachten, van honden of van vossen, want de haren waren lang en soepel. Hij nam zijn eigen, schone zakdoek en goot er wat alcohol op.

Ze moest languit gaan liggen en ontspannen, hij waarschuwde haar dat het pijn zou doen. Haar knie klemde hij vast en met de andere hand wreef hij rond de wond. Ze hield zich rustig totdat hij de wond zelf reinigde. Ze gilde. Hij hield haar been vast, en pas toen de wond schoon was, liet hij los. Het was geen diepe wond, ze hoefde niet gehecht te worden.

‘Non è grave.’

Het snikken hield op en ze ging rechtop zitten. Ze keek hem aan en vroeg waar de cello was. Hij wist het niet. Paolè leunde tegen een vensterbank en zei dat zij de tas met kleren had gedragen. De cello was op straat achtergebleven. Ze moesten naar beneden. Paolè stelde voor dat hij met haar meeging: ‘Andiamo.’

Met een kaars in haar hand ging ze hem voor. Ze kwamen in een lange hal, waar tapijten aan de muur hingen. Met moeite kon hij zien waar hij liep. De muffe geur kwam hem vertrouwd voor zonder dat hij wist waarom. Bij een deur bleef ze staan, gaf hem de kaarsenhouder en morrelde met een sleutel aan het slot. Ze opende de deur en ging naar binnen.

In het donker kon hij de kamer niet overzien, maar hij rook onmiskenbaar hooi. Paolè boog zich voorover en zocht iets in een stapel. Het truitje ontblootte een deel van haar rug. Hij zag het beeld van een jonge landarbeidster die wijdbeens voorovergebogen de halmen op de dorsvloer bijeenzocht.

‘Licht eens bij.’

Er lagen kapotte zittingen van stoelen, gescheurd leer. Paolè had een lang stuk touw gevonden, ging rechtop staan en wreef met haar hand over haar heup. Ze stond vlak bij hem. Ze had kortgeknipte haren, een lichte huidskleur en donkere ogen die glinsterden. Ze nam zijn hand waarin hij de kaars vasthield en belichtte een plank die aan de muur was bevestigd. Er lagen afzonderlijke plukken hooi. Hij nam enkele sprietten en voelde eraan. Paolè liet zijn arm los en zei: ‘Het is prachtig materiaal.’

Hij knikte, hoewel ze dat nauwelijks kon zien.

‘Ik kan er ook matrassen mee vullen. Mannen schijnen dat heerlijk te vinden.’

Ze lachte en voegde eraan toe: ‘Maar dáár doe ik het niet voor.’

De deur werd afgesloten en ze gingen naar een ander vertrek. Het leek een keuken, met teilen vol water. Hij kon niet zien wat erin zat, maar het stonk. Het licht van de kaars bescheen een waslijn waaraan lappen hingen te drogen. Met zijn hand wilde hij het aanraken, maar de jonge vrouw zei scherp: ‘Niet aan het leer komen. Het hangt hier te drogen. Het snijden ervan is nauwkeurig werk, het scheurt heel snel.’

Paolè legde uit wat ze wilde met het touw, maar hij begreep het niet. Ze gaf hem de kaars en begon aan twee klapdeuren te trekken. Er kwam een frisse nachtgeur binnen.

Hij wilde naar buiten stappen maar Paolè hield hem tegen. Er was geen balkon, maar een naar voren stekende richel zonder enige afscherming. Nu ze zo dicht bij elkaar stonden kon hij haar gezicht goed zien, het was een fraaigevormd en zelfverzekerd gezicht. Waarschijnlijk was ze twintig jaar jonger dan hij. Ze nam de kaars van hem over en belichtte een reeks katrollen van verschillende grootte die aan de buitenmuur waren bevestigd.

‘Ze zijn oud, maar ik gebruik ze vaker.’

Ze gaf aan dat hij naar beneden moest gaan. Het gevoel van onbehagen dat hem overviel, kon hij niet verklaren.

In het donker liep hij op de tast terug naar het trappenhuis en daalde de wenteltrap af. Beneden brandde het lampje. Hij opende de deur en zag dat de cellokoffer tegen de muur stond. Het touw was al naar beneden geworpen. Hij trok eraan, het was vastgemaakt. Hij bond het touw onder de verdikking van de hals en riep naar boven: 'Sì, Paolè. Sì!'

Het draaien van het wiel in de katrol werd hoorbaar. Door tegen de koffer te duwen probeerde hij deze van de muur weg te houden, maar dat was niet nodig, de katrol stak zover over dat de vracht zonder stoten kon worden opgetakeld. Hij deed een stap opzij, op ooghoogte bleef het instrument hangen en draaide in het rond, het impulsmoment van een cello. Hij deed nog een stap opzij en het voorwerp verdween in het nachtelijke duister.

Het was een eenvoudig en prachtig werkend systeem. In zijn jeugd had hij vaak gezien dat er gebruik werd gemaakt van combinaties van katrollen om hooi op te takelen. Het binnenhalen van het onwillige hooi vereiste veel inspanning, terwijl het hooi toch zo licht was dat het door de wind kon worden weggeblazen. Het piepende geluid van de katrol stopte.

Hij ging de trap op en keerde terug naar de kamer. In een hoek brandde een kaars in een bakje, dat aan de muur hing. Het muziekinstrument was uit de koffer gehaald en lag op de matras. Paolè was niet aanwezig, de celliste zat op een kussen en leunde tegen een kartonnen doos. Ze had haar broek uitgedaan en een stuk textiel om haar heen gebonden. Op een plankje aan de zijkant stond een koperen beker, waaruit rook kringelde.

Ze vroeg hem iets over zichzelf te vertellen. Hij zei dat hij werkte bij een architectenbureau, dat voor diverse opdrachtgevers projecten uitvoerde. Hij had ook eigen projecten, de brug over de Gimsel bijvoorbeeld. Het was een tuibrug, waarvan de rijbaan gedragen werd door vier pylonen, die twee aan twee op de oevers van de rivier stonden, ranke torens langs het water. Meer dan tweehonderd tuikabels werden er gebruikt om het evenwicht van krachten mogelijk te maken.

Door het lijnenspel van tuikabels maakte de brug een transparante indruk en paste heel goed in het Zwitserse berglandschap. Behalve de brug had hij ook de symmetrische toegangswegen ontworpen. Vanaf de twee plateaus op de tegenoverliggende berghellingen waren zowel rivier als brug te overzien.

'Wat zijn die vier pylonen?'

'Die dragen de brug als een eenheid.'

Ze stond op, kwam naar hem toe en zei dat hij hier kon blijven: 'U zult de weg in het donker niet terug kunnen vinden. Blijf hier overnachten. Paolè zal u een slaapplek wijzen.'

Hij knikte zonder zich te realiseren wat ze bedoelde. Daarop kwam ze tegen hem aan staan, stak haar armen onder zijn colbert door en drukte zich tegen hem aan. Voorzichtig schoof ze haar heen tussen zijn benen. Hij hield zich staande door zich aan haar vast te houden, en voelde de warmte van haar lichaam. Met toegeknepen ogen zei ze: 'Bedankt voor wat u voor me heeft gedaan.'

Hij streelde haar blonde haren. Langzaam draaide hij zijn hoofd om, op de drempel stond Paolè die hen gadesloeg. Ze hield een hand in haar zij, in de andere blikkerde een schaar. 'Kijk eens aan,' zei ze, 'een brug met drie pylonen.'

Hij liet de celliste los en verliet met Paolè de kamer. Samen gingen ze de wenteltrap af, zijn slaapvertrek bevond zich een verdieping lager. Hij vroeg of ze het hele huis bewoonde.

'We wonen hier nu bijna een jaar samen.'

Het was tijdens een van die warme zomers geweest dat hij de Poolse landarbeider had ontmoet. De man was jonger dan de meeste andere werkrachten en droeg over de schouder een grofleren jack met grote ronde knopen. Zijn verhalen vertelde hij in het Frans, want hij sprak de streektaal niet; hij was op zee geweest, zei dat hij helderziende was en reizen zou maken naar Arabië. Het werk op het land beviel hem niet en hij was lui. Toch hadden de anderen waardering voor deze branieachtige jongeling want hij beheerste Latijn.

De eerste keer dat hij de arbeider ontmoette, vertelde deze

hem dat hij uit Polen kwam, maar hij sprak geen Pools. Zijn Franse taalgebruik was perfect en hij kon op een heel eigenaardige manier 'Pólska' zeggen. Het viel op een melodieuze manier te imiteren: Pólska, Pólska... Polská, Polskáká. De man had avonturen beleefd in volksopstanden en vuurgevechten, hij had bij een circus gewerkt en de grote koninklijke bibliotheek in Londen bezocht.

Eens hadden ze samen gesproken over muziek. De arbeider hield van de muziek van de taal, van de melodie die er in woorden en frasen verborgen zat. Hij vertelde over de moderne poëzie, waar het niet ging om rijm en een vastgelegd metrum, maar om klanken en beelden. De nieuwe poëzie was muziek, ritme, visioen. Dat was verrassend, woorden die muziek bevatten, dat viel niet te begrijpen. De arbeider reciteerde een gedicht:

Les chars d'argent et de cuivre
les proues d'acier et d'argent
battent l'écume
soulèvent les souches des ronces;
les courants de la lande
et les ornières immenses du reflux
filent circulairement vers l'est
vers les piliers de la forêt
vers les fûts de la jetée
dont l'angle est heurté
par des tourbillons de lumière.

Om het gedicht na het vertrek van de landarbeider niet te vergeten had hij als negenjarige jongen de regels uit het hoofd geleerd zonder ze te begrijpen. Pas later, toen hij ouder was, herkende hij het landschap dat werd opgeroepen, hij zag de golving van het licht, de melodie en de thema's die in het land, de bomen en het water aanwezig waren, en hij besefte dat hier een mysterieuze tovenaarsaan het werk was geweest. Van al zijn herinneringen was dit gedicht het lied geworden van een jeugd

waarin beelden en voorvallen overheersten en van begrip geen sprake was.

Toch had de poëzie zich niet bij hem kunnen ontwikkelen. Het was de muziek geweest die zijn jonge leven bleef beheersen. Zijn sociale verplichting was het deelnemen in kleine groepjes en het voordragen van een muziekstuk. De muzikaliteit die zijn moeder hem opdrong, liet zich moeilijk combineren met de praktische instelling die zijn vader van hem eiste. Hij had er zich wel eens over verbaasd hoe eenvoudig hij dit probleem had opgelost: hij was ingenieur geworden, contemplatief, theoretisch ingesteld, esthetisch gevoelig en doelgericht.

Hij leerde nadenken over nut en gebruik, over oorzaak en vorm. Om het hooi in een schuur opgestapeld te krijgen stonden langs de rand van de hooiberg mannen op uitstekende houten schotjes. Zij kregen van beneden op rieken het hooi aangereikt, dat ze op hun beurt omhoogstaken. Daar waren andere mannen die het hooi van hen overnamen. Soms waren er drie niveaus nodig om het hooi boven in het hooivak te krijgen.

Later veranderde dat, zijn vader introduceerde de techniek van het omhoogtrekken van meer hooioppers in één keer. Dat ging volgens een geheel van katrollen. Op de vloer lag een groot net van gevlochten touw waarop de oppers werden neergelegd. Het net werd dichtgeklemd, van boven bevestigd aan een touw en omhooggetakeld. Dat gebeurde door het touw te leiden over takels die hoog in de nok waren aangebracht. Het andere uiteinde van het touw werd om een draaibare paal geslagen die buiten in de grond stond, en vastgemaakt aan het haamhout van een span paarden. De paarden moesten meer dan vijftig meter lopen om de hooimassa omhoog te krijgen.

Het net vol hooi werd schuin langs de binnenkant van het dak omhooggetrokken. Als het op de gewenste hoogte hing trok iemand aan een touw waardoor de hooimassa naar de overkant zwaaide tot boven het hooivak. Op het moment dat het gevaarte in de uiterste stand even tot stilstand kwam, moest er aan een pal worden getrokken om het net te openen. Het

hooi plofte op de reeds aanwezige berg en kon door de arbeiders worden geëgaliseerd.

Niemand had hem de werking van het systeem van katrollen uitgelegd. Wel was hem verteld dat door de touwen over de wieltes te leiden er veel minder kracht hoefde te worden verricht. Hoe was dat mogelijk? Hij begreep dat de uitvinding van een dergelijk werktuig meer was dan intuïtie. Er was een fundamenteel inzicht in de werking van arbeid voor nodig.

Hij had zelf onderzocht hoe er met katrollen kon worden gewerkt door gebruik te maken van een takel die zich bevond aan een van de hanenbalken. Het was winter en hij had een schaap meegebracht. Hij bond enkele malen een touw rond de romp van het dier en bevestigde het aan het touw dat om de katrollen was geslagen. Hij trok aan het andere eind. Hij trok en hij trok. Hij kon de kracht opbrengen die nodig was om het luid mekkerende dier omhoog te takelen. Hij was verrukt, het had hem als jongen een geweldig gevoel gegeven het schaap hoog aan de balk te zien hangen.

Zijn leven was verbonden met katrollen. Zijn leven was als een bult gedroogd hooi dat in het net werd vastgehouden. De touwen waren vastgesnoerd en door middel van katrollen kon de vracht omhoog worden gehaald. Geleidelijk kreeg de dieptevorm en werd het leven voorzien van een samenhang. Totdat er, op een bepaalde hoogte, een pal werd overgehaald, het net scheurde en alles uiteenviel; de geuren van grassen, kruiden en lindenbladeren vermengden zich met herinneringen aan muziek, rook, mensen, water, licht en werken.

Hij werd wakker, keek om zich heen en begreep niet waardoor hij wakker was geworden. Het was nog steeds donker terwijl hij het gevoel had dat het ochtend moest zijn. Paolè had hem naar deze kamer gebracht en de kaars bij hem achtergelaten. Ze had een deur geopend en uit een soort bedstee verfrommelde lakens gehaald. In een hoek lagen matrassen opgestapeld. Het was eenzelfde ruimte als boven: planken, glasplaten, stoelen, blikken verf. Hij had het bed opgemaakt, had zich uitge-

kleed en was gaan liggen. De kaars had hij uitgeblazen en hij was in slaap gevallen.

Hoe wist hij dat het ochtend was? Hij had geen horloge en hij had geen lucifers om de kaars aan te steken. Zonder zich aan te kleden ging hij op zoek naar een raam dat zich ergens bevond. Hij haalde een dwarshout uit de metalen hangers. Er was een luik dat naar buiten toe kon worden geopend. Hij kon niet uit het venster leunen, want er stonden kisten onder het raam, het enige dat viel te zien was een gepleisterde muur. Hij zocht zijn kleren bij elkaar en kleedde zich aan.

Hij ging naar boven, klopte op de deur en draaide de kling om. Hij vroeg luid of er iemand was. Er kwam geen antwoord. Hij ging naar de kamer waar hij de celliste had achtergelaten. Het was er donker, er was niemand. Hij liep naar de keuken en slaagde erin de buitendeuren te openen. Zijn ogen moesten wennen aan het licht en het duurde even voordat hij kon zien waar hij zich bevond. Het was een badkamer, er stonden teilen gevuld met een bruine vloeistof. Hij nam een stok en trok een lap leer uit het water omhoog. Toen hij goed keek, zag hij aan het uiteinde een klauw. Langzaam gleeed de huid van de stok en zakte terug in de natte bak.

‘Paolè?’

Door het licht zag hij dat er tegenover de badkamer een ander vertrek was. Hij kwam in een gang. Voorzichtig duwde hij tegen een deur, maar er kwam geen beweging in. Ook de andere deuren die hij probeerde waren afgesloten, behalve de laatste. Hij ging naar binnen, tastte met zijn hand langs de muur en stootte zijn hoofd tegen een zacht voorwerp. Het voelde aan als een groot speelgoed dier van pluche. Hij kon een fornuis onderscheiden en antieke naaimachines. Het leek een rovershol. Om de hoek werd het lichter. Door een deels dichtgetimmerd raam kwam zonlicht naar binnen.

In het kamertje zag hij een televisietoestel, stompjes van kaarsen, sieraden, bordjes met half opgegeten gebak. Over de leuning van een stoel hing de zwarte stola. Achter een gordijn lag een matras met losgewoelde lakens, op het kussen zag hij vlek-

ken van lippenrood. Op de commode stond een foto van de twee jonge vrouwen. Er was nog een deur, waarschijnlijk bevond zich daarachter een kast. Hij hoefde niet langer te zoeken, hij was hier overbodig. Zonder moeite kon hij de weg terugvinden, deed de deur achter zich dicht en daalde de wenteltrap af.

Waar moest hij naartoe? Welke richting op? Eigenlijk deerde het hem niet, hij wilde een plek waar hij alleen kon zijn. Door de buitenlucht voelde hij zich verfrist en hij haalde diep adem. Hij kwam langs een speelplaats die hij gisteren niet had gezien, blijkbaar was hij de weg kwijtgeraakt. Er stond een bank naast de ingang van de speelplaats, hij wilde er gaan zitten, maar deed het niet, hij was te onrustig.

Het werd drukker op straat, er reden auto's voorbij, hij kwam mensen tegen die handdoeken onder hun arm droegen. Hij zag de ramen van een taverne, bekeek het interieur en besloot naar binnen te gaan. Er was geen muziek, de mannen die er waren, spraken op gedempte toon, iemand was bezig een espresso-apparaat te repareren. De caféhouder schudde het hoofd toen hij vroeg of hij koffie kon krijgen. Hij bestelde een whisky en herkende het merk van de fles waaruit werd geschonken. Aan het eind van de bar stond een gereedschapskist, waaruit twee ringsleutels en een bahco omhoogstaken.

De vloer was ingelegd met lichtgekleurde stenen, er lag een laagje zand op. De aanwezige lampjes trotseerden het ochtendlicht en beschenen de tekeningen aan de muur. De alcohol deed hem goed. Gezeten aan een tafeltje besefte hij dat hij de buitendeuren van de badkamer open had laten staan. Even aarzelde hij of hij terug zou moeten. Nee, dat hoefde niet, de badkamer zou nu worden gelucht, dat was wel eens nodig.

Het ochtendlicht bescheen de hoek van zijn tafel, het was het vale licht van de zon, het licht dat over de kwelders streek die omgeven waren door kleine dijken, opgeworpen door mensenhanden. De Elbe stroomde langs alle seizoenen, groen dat geen gras was, een rund dat in de struiken stond en modder waar geen water was. Er hing de geur van hooi, boombladeren en vuur, van droogte en walnoten. Het was de structuurloze

kracht, de herkenbare onmetelijkheid waarin hij vroeger leefde. Waarom was hij bruggen gaan bouwen?

Het landleven had weinig te bieden. Er werden grutten met zout gegeten, en wrongel met een soep van wortels, zuringblad en schaapskop. Er was geloof, maar meer nog was er de onzekerheid; en altijd was er het werk dat zonder herinneringen bleef. Vroeger viel de overkant van de rivier alleen te bereiken met bootjes, aan dek stond het vee vastgebonden aan stangen. Bruggen waren er niet, pylonen en tuikabels waren loze woorden. Er hadden nooit bruggen moeten worden gebouwd. Wat moet iemand op de andere oever? Wat is daar te zoeken wat hier niet is?

Uit zijn broekzak haalde hij enkele bankbiljetten. De twee half afgescheurde toegangsbiljetten voor het openluchtconcert zaten ertussen. Hij legde ze voor zich op tafel. Uit de binnenzak van het colbert haalde hij een opgevouwen stuk papier. Hoe kwam hij daaraan? Hij vouwde het open, het was een papier met strepen en noten, het was een blad van een partituur, bovenaan stond vermeld *Polka-mazurka en des dur*. Vroeger had zijn vader gezegd dat hij, zijn zoon, dwarsfluit moest leren, zijn moeder vond dat een ouderwets idee, het moest viool worden. Het werden pianolessen en op jonge leeftijd had hij enkele kleine composities gemaakt.

Hij legde het papier op het ruwhouten tafelblad en streek met zijn vlakke hand het papier recht. De lijnen waren het patroon van karrensporen, waterstanden, golfrimpelingen, bomen, bruggen, pianissimo, vogels en kruisen. Hij glimlachte. Wanneer had de celliste hem dit gegeven? Hoe had ze kunnen weten dat ook dit bij hem hoorde? Hij veegde nogmaals over het blad en hield met beide handen het papier liefdevol vast, hij las de noten en neuriede: polka, polka... Polska polka, Polska, Polska, Polskáká...